

До Спеціалізованої вченої ради Д 26.236.03
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького
НАН України
(01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська 4)

ВІДГУК
офіційного опонента кандидата юридичних наук, доцента,
Панфілової Юлії Михайлівни
на дисертацію Проня Дениса Сергійовича
«Міжнародно-правові аспекти територіального спору
щодо Курильських островів»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Представлена дисертація, безперечно, є досить актуальною, оскільки присвячена малодослідженій у вітчизняній науці міжнародного права проблемі територіального спору між Росією та Японією, який є неврегульованим з часу закінчення Другої світової війни. Більше того, актуальність даного питання підтверджується тим, що невирішеність питання територіальної приналежності південних островів Курильської гряди вже більше п'ятдесяти років негативно впливає на економічні і політичні взаємини Росії та Японії. У той самий час відносини між двома країнами є одним з факторів, що визначають структуру регіональної безпеки в Азії.

Зокрема, у ХХІ сторіччі залишається актуальним висловлювання пруського короля Фрідріха II (1740-1786 рр.) про те, що можна завоювати будь-яку приваблюючу територію або країну, після чого завжди знайдуться юристи й історики, які зуміють обґрунтувати «справедливість» цього загарбання та «незаперечні права» на захоплені землі.

Ніколи до цього часу в українській юридичній літературі не підіймалося на такому науковому рівні питання про територіальний спір у радянсько/ російсько-японських взаєминах. Відсутність глибокого і чітко викладеного дослідження розвитку юридичної складової територіальної

проблеми між Росією і Японією заважає правильному, об'єктивному, відповідаючому нормам міжнародного права, сприйняттю, в першу чергу, причин зазіхань Японії на частину території суб'єкта Російської Федерації – чотири Курильські острови – Ітуруп, Хабомаї, Кунашир, Шикотан.

Дослідження витоків територіального спору у відносинах СРСР/Росії та Японії має велике практичне значення, бо, по-перше, територіальні проблеми, на жаль, постають й перед сучасною Україною, по-друге, воно може дозволити уникнути повторення помилок для української сторони, зроблених одними з найрозвинутіших держав світу та знайти власний шлях розв'язання територіально-кордонних питань.

З упевненістю можна констатувати, що кандидатська дисертація Проня Д.С. «Міжнародно-правові аспекти територіального спору щодо Курильських островів» присвячена актуальній темі, вивчення якої має важливе теоретичне і практичне значення.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність, новизна та практична значущість. Основні положення, висновки та рекомендації, що сформульовані автором у дисертації, в тому числі й ті, що віднесені ним до наукової новизни мають відповідний рівень обґрунтованості. Цього вдалося досягти за рахунок використання вдало підібраної системи методів та підходів, які використовувалися під час дослідження, ретельного аналізу чинних міжнародно-правових актів та досягнень вітчизняної та зарубіжної наукової думки.

Обрана логіка дослідження зумовила в цілому досить вдалу структурну побудову дисертації. Виклад матеріалу є логічним та послідовним. Автору вдалося грамотно скласти план дослідження, який за логічною послідовністю, дозволив зупинитися на найбільш важливих та складних питаннях досліджуваної теми.

В якості теоретичних джерел у дисертації використовувалася правова література різних періодів. Автор використовував праці вчених у галузі

міжнародного права, загальної теорії держави і права. При формулюванні теоретичних положень і практичних рекомендацій були використані вітчизняні та зарубіжні наукові праці, які мають, без сумніву, велике значення для дослідження винесеної в назву роботи проблеми.

Огляд роботи свідчить, що дисертація Дениса Сергійовича є науковим дослідженням високого рівня. Зміст чітко структурований, текст, переважною більшістю, аналітичний. Об'єкт і предмет дослідження сформульовані науково та лаконічно, хронологічні межі належним чином обґрунтовано. Мета виписана ясно та зрозуміло, без зайвих слів, завдання поставлено відповідно до неї.

Ознайомившись з науковою новизною варто наголосити, що Пронь Д.С. зробив суттєвий внесок у розвиток вітчизняної історіографії міжнародного права. Його дослідження відкриває чимало невідомих сторінок у історичну генезу міжнародного права, зокрема, в умовах «холодної війни»; право міжнародних договорів, право зовнішніх зносин (дипломатичне право, консульське право, право спеціальних місій), територіальний суверенітет тощо.

Теоретико-методологічна база дисертації доволі широка і дозволила провести дійсно аналітичну, ґрунтовну наукову роботу і досягти поставленої мети та виконати всі завдання.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що дисертація є одним із перших в українській правовій науці всебічним дослідженням міжнародно-правових аспектів територіального спору між СРСР/Росією та Японією відносно Курильських островів.

Серед основних висновків і положень дисертації, що виносяться на захист і конкретизують новизну одержаних результатів, заслуговують на увагу наступні:

– проведено комплексне дослідження міжнародно-правових аспектів тривалого територіального спору між СРСР/Російською Федерацією і Японією щодо Курильських островів відповідно до норм міжнародного

права та світової практики мирного розв'язання міждержавних спорів. Наголошено на значущості правового врегулювання потенційно небезпечних – «заморожених» і відкритих територіальних спорів між державами задля зменшення їх кількості й інтенсивності;

- віднесено подібні територіальні спори до актуальної юридичної проблематики в Україні;

- з'ясовано причини потрапляння територіального спору відносно Курильських островів у правовий кут;

- продемонстровано суттєвий вплив третьої сторони (США) на перебіг спору: з одного боку, вагомі кроки щодо його розв'язання, а з іншого, – тиск на Японію та ще тугіше зав'язування «Курильського вузла», не дотримання принципу «volte face» та демонстрація загальної лінії «last but not least» на сучасному етапі;

- встановлено, що Сполученні Штати Америки разом з Російською Федерацією і Японією, стали вагомим юридично-політичним чинником територіального спору.

Оцінка змісту дисертації та ідентичності її автореферату основним положенням. Структура дисертації обумовлена метою і завданнями дослідження і складається зі вступу, чотирьох розділів, чотирнадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У вступі автором обґрунтовано актуальність теми дослідження, показано ступінь її вивчення, зв'язок з науковими програмами, планами, темами, сформульовано мету та завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено дані про апробацію результатів дослідження, публікації, структуру та обсяг дисертації.

Перший розділ «Міжнародно-правові витоки виникнення японсько-російського територіального спору» присвячений тому, що російсько-японський територіальний спір щодо південних Курил, які де-факто належать Російській Федерації, – насправді, один із найскладніших у

міжнародних відносинах і міжнародному праві. Аналізуються документальні офіційні джерела, записки і щоденники безпосередніх учасників подій XVII-XIX ст., які свідчать, що територіальний спір між Росією та Японією виник не одразу і не є прямим підсумком Другої світової війни. Він має більш глибокі корені, які сягають історії розвитку і становлення Японії і Росії як держав та їх відносин із корінним етносом спірних Курильських островів – айнами.

У другому розділі «Характер японсько-російського територіального спору щодо Курильських островів у першій половині XX ст.» йдеться про зміни територіального статусу острова Сахалін та прилеглих до нього островів; впливу Першої світової війни 1914-1918 років на відносини Росії і Японії щодо територіальних зрушень; територіальним російсько-японським питанням 1920-х років.

У третьому розділі «Рішення міжнародних конференцій учасників антигітлерівської коаліції під час Другої світової війни щодо приналежності Курильських островів та їх міжнародно-правові наслідки в наступний період» аналізуються рішення міжнародних конференцій 1941-1945 років й післявоєнних угод 1950-х років між Японією і СРСР щодо розв'язання Курильської проблеми.

У четвертому розділі «Міжнародно-правові аспекти переговорного процесу Російської Федерації та Японії щодо спірних територій Курильських островів» досліджуються питання розв'язання територіального спору між Російською Федерацією і Японією з 1993 року до сучасності.

Висновки, до яких дійшов дисертант у результаті дослідження, є цілком обґрунтованими, виваженими, вагомими, рівною мірою конкретними та узагальненими, відповідають меті, завданням і структурі роботи.

В цілому, автор дисертації продемонстрував високий рівень теоретичної підготовки, ґрунтовне знання літератури та джерел. Науковість постановки та вирішення питань, логічність викладення матеріалу, новизна

результатів справляють позитивне враження про фаховість дослідження та наукову кваліфікацію дисертанта.

Зміст автореферату відповідає змісту дисертації та повністю відображає основні положення дисертації.

Повнота викладу одержаних результатів. Список використаних джерел складається з 378 найменувань, який включає наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених та нормативно-правові акти. При написанні дисертаційної роботи автором було використано дослідження з теорії міжнародного права, міжнародні договори та рішення міжнародних організацій.

Дисертаційне дослідження є належним чином апробоване: основні положення і практичні висновки викладені у 23 наукових публікаціях, зокрема: 4 видрукувані у фахових виданнях, 1 – у періодичному науковому виданні держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу (Чеська Республіка), з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувача, 18 – інші, які додатково відображають наукові результати дисертації, в тому числі 3 закордонні. Опубліковані статті достатньою мірою відображають зміст всіх розділів дослідження.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту.

Дисертація містить низку здобутків теоретичного та практичного характеру, які є своєчасними і можуть бути використані науковцями та практичними працівниками. Вона є ґрунтовним комплексним аналітичним дослідженням, спрямованим на аналіз міжнародно-правових аспектів територіального спору між Японією та Російською Федерацією стосовно належності ряду островів Курильської гряди. Разом з тим, стосовно окремих положень дисертації можна висловити певні зауваження, які однак не впливають суттєво на загальну авторську концепцію й зміст дисертаційного дослідження. Більш того, деякі з них носять дискусійний характер, що, до речі, підкреслює наукову значимість роботи.

1. Здійснюючи виклад теоретичної основи свого дослідження, дисертант з-поміж зарубіжних вчених окремо виділяє лише російських науковців. З огляду на предмет дослідження більш коректним і збалансованим структурним рішенням було б також виокремлення японських юристів-міжнародників. Зокрема, дисертант зазначає, що ним були використані матеріали з фондів державних архівів РФ, але немає вказівок на використання матеріалів з архівних фондів Японії.

2. Дисертаційне дослідження виконувалося в межах плану науково-дослідної діяльності відділу міжнародного права та порівняльного правознавства Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України «Міжнародно-правові аспекти захисту суверенітету і територіальної цілісності України». Однак при обґрунтуванні теми дисертаційного дослідження дисертантом був лише побіжно згаданий територіальний спір між Україною і Російською Федерацією щодо кримського півострова. В світлі цього:

А) Чи допустимо стверджувати подібність природи територіального конфлікту між Японією і Російською Федерацією щодо курильських островів, і конфлікту між Україною і Російською Федерацією щодо кримського півострова, й, відповідно, подібність міжнародно-правових механізмів вирішення вказаних міжнародних конфліктів?

Б) Яким чином успішне вирішення «курильського спору» буде сприяти відновленню територіальної цілісності України?

3. Викликають певну дискусію пункти 6 і 7 абсолютної новизни («вперше») результатів дисертаційного дослідження.

Пункт 6: «виявлено певну схожість історичних фактів, що мають юридичне значення, між анексією Російською Федерацією Криму та витоками здійснення СРСР юрисдикції над спірними островами Курильської гряди під час Другої світової війни». Потребує деталізації, що дисертант розуміє під «певною схожістю»? Такі абстрактні і неоднозначні формулювання некоректні при висвітленні здобутків наукових досліджень.

Тим більше, що здаються очевидними суттєві відмінності між цими двома міждержавними конфліктами.

Пункт 7: «зроблено висновок, що нинішня міжнародно-правова позиція Сполучених Штатів Америки на користь Японії опосередковано вносить у японсько-російський переговорний процес з розв'язання даного територіального спору елемент третьої сторони, ускладнюючи тим самим ведення переговорів та, можливо, навіть відмову від них з боку Російської Федерації».

Чи не може це твердження бути екстрапольованим на конфлікт між Україною і РФ? Тоді США, ЄС і інші країни, які висловлюються на підтримку відновлення територіальної цілісності України так само можуть бути названі «третьою стороною»? Чи стверджує дисертант, що «кримський конфлікт» має бути вирішений у форматі двосторонніх переговорів з РФ, так само як має бути вирішений «курильський конфлікт».

4. Потрібно віддати належне дисертанту, оскільки абсолютно вірно й конкретно окресливши базові позиції відносно територіального спору й Російської Федерації, й Японії вважаємо, що дисертаційна робота ще більше виграла б, якщо автор, хоча б фрагментарно, співставив би позиції, наприклад, № 1, 7 Росії з пропозиціями № 1, 2 японської сторони.

Всі висловлені зауваження мають дискусійний характер та сподіваємося, що вони спонукатимуть дисертанта до продовження наукового пошуку у відповідному напрямку. Вони не змінюють загального позитивного враження від дисертаційної роботи Проня Дениса Сергійовича.

Загальний висновок. Вивчення змісту дисертаційного дослідження та автореферату, ознайомлення з опублікованими працями дають можливість стверджувати, що автору вдалося всебічно дослідити міжнародно-правові аспекти територіального спору між СРСР/Російською Федерацією та Японією відносно Курильських островів. Можна зробити висновок, що дисертаційна робота Проня Дениса Сергійовича на тему: «Міжнародно-правові аспекти територіального спору щодо Курильських

островів», є завершеним комплексним дослідженням, що характеризується науковою новизною, має теоретичне та практичне значення і відповідає вимогам п. п.9, 11, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567 (зі змінами), а її автор, Пронь Денис Сергійович заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право.

Офіційний опонент:

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри міжнародного права та порівняльного

правознавства, директор

Навчально-наукового юридичного інституту

Київського міжнародного університету

Ю. М. Панфілова

